

УЧИТЕЛЮ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ

Світлана Молочко,

завідувач кафедри філологічних дисциплін та методики їх викладання, методист відділу суспільно-філологічних дисциплін ЧОППО імені К.Д. Ушинського, регіональний координатор мовно-літературної освітньої галузі

**КОМПЕТЕНТІСНО ЗОРІЄНТОВАНІ ЗАВДАННЯ
З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ ЯК ЗАСІБ
ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОГО МОВЦЯ І
ЧИТАЧА НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ**

В епоху сучасних змін в освіті все частіше ми розставляємо акценти на тому, що допомагає сформувати гармонійну, конкурентоспроможну особистість ХХІ століття, яка здатна швидко й безболісно адаптуватися до постійних змін суспільних умов, науково-технічного прогресу й нових видів діяльності та форм спілкування. Серед наскрізних умінь, які зазначені в Державному стандарті базової середньої освіти 2020 року [1], є такі, що передбачають читання з розумінням, висловлювання власної думки усно і письмово, що є надважливим у вирішенні багатьох питань, адже покликані сформувати вміння активно здійснювати комунікацію. Так, «метою мовно-літературної освітньої галузі є розвиток компетентних мовців і читачів із гуманістичним світоглядом, які володіють українською мовою, читають інформаційні та художні тексти, зокрема класичної та сучасної художньої літератури (української та зарубіжних), здатні спілкуватися мовами корінних народів і національних меншин, іноземними мовами для духовного, культурного та національного самовираження та міжкультурного діалогу, для збагачення емоційно-чуттєвого досвіду, творчої самореалізації, формування ціннісних орієнтацій і ставлень» [1]. І це стає можливим лише за умови спрямування освітнього процесу на формування в здобувачів освіти здатності цілісно поєднувати здобуті знання, сформовані вміння й навички, набутий навчальний досвід, світоглядні цінності, ставлення та переконання з активною творчою самостійною науково-дослідницькою діяльністю. До того ж, загальні критерії оцінювання результатів навчання учнів 5-6 класів [2], які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти, суголосні з ієрархією розумових процесів (за таксономією Бенджаміна Блума): запам'ятовування (remembering), розуміння (understanding), застосування (application), аналіз (analysis), синтез (synthesis) та оцінка (evaluation) [9]. Формуючи критичне мислення як одне з наскрізних умінь, педагоги використовують цей інструмент. Якщо слідувати розробленій Блумом таксономії, то знання учнів – це лише перший, найпростіший рівень класифікації. Далі йдуть ще п'ять рівнів цілей (або результатів) навчання, причому перші три – знання, розуміння, застосування – цілі нижчого порядку (мисленням низького рівня). А наступні три – аналіз, синтез, оцінювання – вищого порядку (мисленням високого рівня). Тому стає зрозумілим, що задля того, щоб досягти поставленої мети у формуванні особистості ХХІ століття, варто робити акцент не на репродуктивних завданнях (таких, що не дають змоги належно розвивати самостійність і гнучкість мислення та формувати навички пошукової діяльності), а на компетентісно зорієнтованих завданнях, які б сприяли і формуванню наскрізних умінь і в результаті – підвищували б рівень IQ здобувачів освіти. При цьому варто враховувати, що для досягнення мети вивчення української мови і літератури важливо чергувати різні методи та прийоми

психолого-педагогічної підтримки діяльності учнів (особливо 5–6 класів НУШ): заохочення; створення ситуації успіху, яскравих навчально-образних уявлень, проблемної ситуації; поштовх до пошуку альтернативних рішень; виконання творчих завдань; навчально-пізнавальну гру; кооперацію учнів тощо.

Пропонуємо завдання з української мови і літератури (з коментарями), що відповідають векторам нового часу.

Зазначимо при цьому, що часто важливим є формулювання самого завдання. Так, наприклад, замість звичайного «лексичну помилку допущено в рядку» пропонуємо таке формулювання:

- Що можна отримати, але не можна здобути?

А волю
Б зарплатню *
В освіту
Г перемогу
Д знання

Виконуючи такий тест, здобувачі освіти фіксують відразу кілька лексичних норм, зокрема запам'ятовують, що здобувають волю, перемогу, освіту, знання, а отримують зарплатню.

- Поставте у формі множини слово ОБРАЗ. Зверніть увагу на наголошування. З кожним зі слів складіть речення.

Це завдання передбачає спостереження за мовною одиницею, зокрема те, що в множині зі зміною наголосу змінюється значення слова: обрАзи, образИ, Образи.

Із цим матеріалом можна скласти такий тест:

- Яке з наведених слів у формі множини може мати три значення в залежності від наголошування?

А килим
Б образ *
В вікно
Г око

- Виконуючи завдання, учень підбирав омографи й помилився. У якому рядку пара є помилковою?

А атлас і атлас
Б обрuch і обрúч
В листóпад і листопад *
Г кóлос і колós
Д білізна й білизна

Цей тест, запропонований учасникам конкурсу «Соняшник», міг викликати питання: що ж таке омографи? І особливість змісту завдання в тому, що він допомагає виконавцеві це з'ясувати (завдяки логічному й критичному мисленню). Багатовекторність завдання ще в тому, що ми охоплюємо і лексику, і орфографію, і орфоенію, адже, знайшовши правильну відповідь, закріплюємо правильну норму наголошування слова листопад.

- Знайдіть рядок, у якому від місця наголосу залежить зміст слова.

А пОмилка – помИлка
Б вИгода – вигОда *
В зАвжди – завждИ
Г убрАння – убраннЯ
Д вИнагорода – винагорОда

Це завдання передбачає знання учнем слів з подвійним наголосом (уточнимо: це означає, що зміна наголосу не змінює значення слова на відміну від омографів).

- Знайдіть слово, семантичні властивості якого відрізняють його від інших.

- А обставина
- Б додаток
- В підмет
- Г означення
- Д прикметник *

Пошук зайвого варіанта без указівки на принцип – практичне застосування критичного мислення. Дійсно, ми визначаємо, що прикметник випадає з поданого ряду, бо це частина мови, а обставина, додаток, підмет, означення – члени речення. Таке обґрунтування має зробити учень, щоб довести правильність свого вибору.

- Доберіть прикметники до поданих іменників: біль, путь, Сибір, нежить, ярмарок, тюль, волосся, колосся.

Щоб виконати це завдання, потрібно пригадати (отже, застосувати знання в конкретній ситуації), що прикметник з іменником узгоджується в роді, числі і відмінку, а отже, ми маємо визначити ці ознаки в іменникові, щоб правильно дібрати прикметники; до того ж, спрацьовує ще, крім морфологічного й граматичного, і лексичний аспект (добираємо слова, ураховуючи комунікативну ситуацію). Наприклад, *головний біль, довга путь, холодний Сибір, нестерпний нежить, веселий ярмарок, прозорий тюль, довге волосся, стигле колосся.

- Пропонуємо завдання з підручника «Українська мова» для 5 класу [8]:

Заміни прикметники в назвах відомих книжок на антоніми. Запиши їх.

Це завдання багатоаспектне, адже

- 1) спочатку «спрацьовує картинка» (активізуються зорові рецептори) – учень невимушено ознайомлюється з назвами книжок (можливо, дитина зацікавиться й оригінальною назвою, і красивим оформленням та захоче прочитати ці художні твори) (література);
- 2) потрібно знайти прикметники за морфологічними ознаками (морфологія);
- 3) пригадати визначення антонімів і дібрати їх до прикметників (лексикологія);
- 4) записати дібрані слова правильно (орфографія).

19 Проаналізуй інформацію з таблиці. Обери оптимальний канал комунікації для того, щоб:

- 1) продати телефон;
- 2) віддати кошеня в добрі руки;
- 3) здати пластикові вироби на переробку.

Свою відповідь обґрунтуй і запиши.

	Instagram	OLX	Оголошення в газеті
Вартість	безкоштовно	платно/безкоштовно	платно/безкоштовно
Швидкість передавання інформації	висока	висока	низька
Охоплена цільова аудиторія	мінімальна/середня	велика	середня

Проаналізуй інформацію про створення ефективного повідомлення.

➤ Завдання, «суголосо» з інфомедійною грамотністю, життєвим досвідом, логічним і критичним мисленням: потрібно, скориставшись наведеною в таблиці інформацією, проаналізувати оптимальні канали комунікації, змоделювати ситуацію, грамотно оформити відповідь, скориставшись відповідними мовними засобами.

➤ Визначте частини мови виділених слів. Запишіть, знявши скісну риску.

1. Сонце світить, *за/те* не гріє. – Покохав її *за/те*, що має карі очі.

2. Він знає *багато*, бо читає *багато* книжок. 3. *Як/би* мені хотілося відпочити. – *Як/би* ви вчилися так, як треба, то й мудрість би була своя. 4. *Що/б* він не говорив, все одно зроблю по-своєму. – Ми читаємо, *що/б* знати більше. 5. Зауважу вам *в/останнє*. – Я постукала *в/останнє* вікно. 6. *У/перше* я відчув себе щасливою людиною. – Зайдемо *в/перше* село. 7. Ми *те/ж* виступали на зборах. – Він говорив *те/ж*, що і я. 8. Дівчата домовилися йти *в/купі* до міста. – Діти гралися *в/купі* піску. 9. Нам запропонували вивчити поезію *на/пам'ять*. – Ми подарували бабусі *на/пам'ять* фотоальбом.

Застосовуючи смисловий (розрізняльний) принцип українського правопису, учні вибирають варіант написання, визначають частини мови.

*Наприклад, у першому завданні «Сонце світить, **зате** не гріє» виділене слово – протиставний сполучник (синонімічний з але, проте), пишемо разом; а в реченні «Покохав її **за те**, що має карі очі» – прийменник із займенником, пишемо окремо й т.п.*

➤ Не мають закінчення обидва слова в рядку

А пальто, збудувати

Б сорок, уранці

В горілиць, змити

Г запанібрата, по-чернігівськи *

Можна було б сформулювати завдання простіше: «Обидва слова є прислівниками в рядку...», але тоді б учні лише визначали цю частину мови за відомими морфологічними ознаками. А запропоноване формулювання сприяє активізації опорних знань, розвитку гнучкості мислення, встановленню причиново-наслідкових зв'язків, адже спочатку потрібно з'ясувати, що означає фраза «немає закінчення» (учні часто плутають поняття «нульове закінчення» і «немає закінчення») – слово, яке незмінне. Далі – з'ясувати, які частини мови / форми дієслова незмінювані. І тоді знаходити правильний варіант.

➤ Суфікс -ищ- має однакове значення в усіх словах, ОКРІМ

А родовище

Б вовчище *

В попелище

Г сховище

Виконання цього тесту передбачає не знання з розділу «Будова слова», а мовне чуття, логічне мислення, яке допомагає вибрати «зайве» з поданого ряду.

➤ У якому рядку фразеологізми поєднано не за тим принципом, що в інших

А вік вікувати – топтати ряс

Б ще треті півні не співали – ні світ ні зоря

В у свинячий голос – мов у воду опущений *

Г стріляний горобець – побувати в бувальцях

Це завдання без розвиненого критичного мислення виконати буде важко, адже у формулюванні не вказано принципу, за яким потрібно знайти відповідну пару ідіом. З'ясовуючи поступово значення фразеологізмів, визначаємо, що у варіанті А – пара синонімічна (але цієї інформації замало, щоб знайти загальний принцип), у варіанті Б – обидва зі значенням «рано» (отже, теж синоніми), і так ми доходимо висновку, що потрібно знайти варіант, у якому стійкі сполуки не будуть близькими за значенням.

➤ У якому рядку прикметники розташовано в такій послідовності, що вони можуть відповідно утворити з наведеними словами сталі вислови?
... ТЕЛЯ, ... РИБА, ... ГОРОБЕЦЬ, ... ВОРОНА, ... МИША.

А церковний – білий – стріляний – великий – божий

Б білий – стріляний – церковний – божий – великий

В божий – церковний – білий – великий – стріляний
 Г великий – божий – білий – стріляний – церковний
 Д божий – великий – стріляний – білий – церковний *

Виконуючи це завдання, здобувачі освіти розширюють коло знань з фразеології, поповнюють свій словниковий запас, при цьому розвивають логічне мислення.

Пропонуємо кілька компетентнісно зорієнтованих завдань з **української літератури** [7], які сформульовані так, що передбачають застосування учнями знань про прочитаний художній твір, відомостей з теорії літератури тощо, але при цьому спрацьовує своєрідна поетапність «розкручування клубка» відповідей – вийти на наступну відповідь без проміжної не можна.

➤ Присвяту «Моєму другові Якову де Бальмену» має твір, автор / авторку якого називають
 А Каменярем
 Б Кобзарем
 В Сонцепоклонником
 Г Дівчиною з легенди
 Д Гірською орлицею

Отже, присвяту «Моєму другові Якову де Бальмену» має твір («Кавказ»), автором якого є... (Тарас Шевченко), якого в літературі називають... (Кобзарем).

➤ Андрюша є героєм твору, присвяченого
 А Якову де Бальмену
 Б Василю Жуковському
 В «Цвітові яблуні» *
 Г Кононівським полям

Андрюша є героєм твору... («Я(Романтика)»), присвяченого... («Цвітові яблуні»).

➤ Цитату: «Подяка блаженній натурі за те, що потрібне зробила неважким, а важке непотрібним» – узято з
 А байки *
 Б бурлескно-травестійної поеми
 В історичної пісні
 Г соціально-побутової драми
 Д народної думи

Цитату взято із твору... («Бджола та Шершень»), за жанром це... (байка).

➤ Автора рядків «Я ж у полоні нав'язливих дум: / Лише одне непокоїть мій ум...» називають
 А Мандрівним філософом *
 Б Королем українського тиражу
 В Сонцепоклонником
 Г Моцартом української поезії
 Д Сонячним поетом

Цитата із твору... («Всякому місту – звичай і права»), автор... (Григорій Сковорода), якого в літературі називають... (мандрівним філософом).

➤ Відвідання в 1910 році села Криворівні на Гуцульщині надихнуло митця на написання твору, у якому згадуються
 А Водяник і Русалка
 Б Щезник і Чугайстир*

В Бурунда і Тугар Вовк
Г Бджола і Шершень
Д Баронова-Козино і Рина

Факт відвідання автором гуцульського села в 1910 році відразу передбачає, що це людина, яка не могла жити, наприклад, у 18 столітті; також підказки в самому завданні (Гуцульщина, Криворівня) виводять нас на історію написання твору «Тіні забутих предків», а далі – на героїв цього твору.

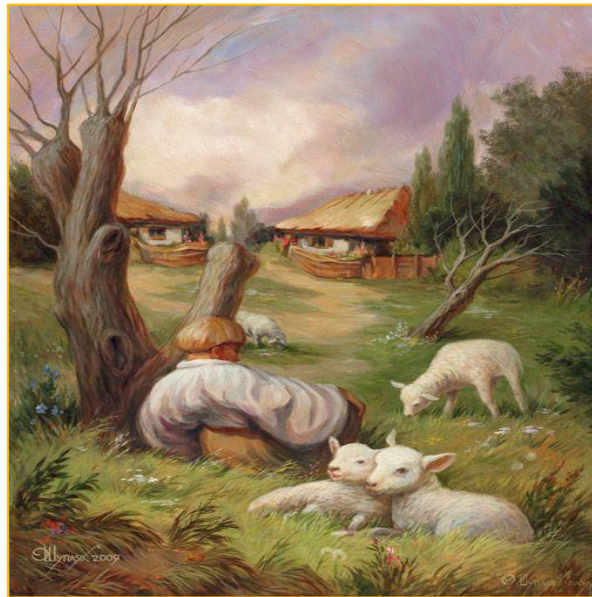

➤ Перед вами ілюстрація до відомого твору української літератури. Дайте характеристику старшій за віком літературній героїні, зображеній на цьому полотні.

По-перше, потрібно уважно розглянути ілюстрацію, щоб знайти «підказки» відповідно до сюжету твору, літературних персонажів («Кайдашева сім'я» Івана Нечуя-Левицького), а тоді збагнути, хто старший за віком, для того, щоб скласти характеристику.

➤ Перед вами картина відомого українського художника і педагога Олега Шупляка. Назвіть перші два рядки поезії, що надихнули художника на написання цього полотна.

Це завдання із застосуванням мистецького контексту, адже ми опрацьовуємо твір живопису, співвідносячи його з літературним. Можна провести бесіду за картиною. Розглянувши художні деталі, які часто є «промовистими» (бачимо Тараса Шевченка, хлопця-підлітка, ягнят на передньому плані), усе це вказує на твір, першими двома рядками якого є: «Мені тринадцятий минало, я пас ягнята за селом».

➤ Ілюстрацією до якого вивченого вами твору Тараса Шевченка може слугувати це полотно?

➤ Розгляньте картину В. Васильківського «Козак у степу. Тривожні знаки». Ілюстрацією до якого вивченого вами літературного твору може слугувати це полотно? Свою думку аргументуйте.

Отже, задля того, щоб уникнути формалізації процесу засвоєння знань, варто віддавати перевагу тим методам і прийомам навчання, які забезпечують активну пошукову діяльність, гнучкість мислення, сприяють формуванню в сучасної особистості наскрізних умінь, які б зробили її конкурентоспроможною.

І вкрай важливим чинником у розвитку компетентного мовця і читача є формування в самого педагога ключових умінь ХХІ століття, що зробить його цікавим для учнів. Тому, готуючи вчителя-філолога Нової української школи, тренери роблять акцент на важливості формування вміння висловлювати власну думку (усно і письмово), обґрунтовувати позицію, розвивати критичне мислення, особливо в ситуаціях, коли потрібно обрати спосіб вирішення проблеми (з оцінкою ризиків і знаходженням альтернатив).

Варто зазначити, що досвід учителів української мови і літератури, зарубіжної літератури закладів освіти, які є учасниками інноваційного освітнього проекту всеукраїнського рівня за темою «Розроблення і впровадження навчально-методичного забезпечення для закладів загальної середньої освіти в умовах реалізації Державного стандарту базової середньої освіти», показав, що саме створення проблемної ситуації з проєкцією на життєвий досвід учнів допомагає у вирішенні багатьох питань, сприяє кращому засвоєнню предметних знань і формуванню необхідних компетентностей, адже має безпосередній зв'язок із життям, що відповідає одній із ключових компетентностей – навчання впродовж життя.

Список використаних джерел

1. Державний стандарт базової середньої освіти URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text>
2. Методичні рекомендації щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-metodichnih-rekomendacij-shodo-okremih-pitan-zavershennya-20212022-navchalnogo-roku>.
3. Молочко С.Р. Готуємося до інтелектуальних змагань з української мови і літератури. Методичні рекомендації. У двох частинах. Частина І. Харків: Основа, 2020. 111 с.
4. Молочко С.Р. Готуємося до інтелектуальних змагань з української мови і літератури. Методичні рекомендації. У двох частинах. Частина ІІ. / Харків: Основа, 2020. 92 с.
5. Молочко С.Р. Методичні рекомендації щодо підготування здобувачів освіти до ІІІ (обласного) етапу Всеукраїнської учнівської олімпіади з української мови та літератури. *Педагогічні обрії*. 2019. № 6. С. 16 – 22.
6. Молочко С.Р. Тематичні та узагальнювальні тести з української літератури за новими навчальними програмами (5–11 класи). Інтерактивний додаток: URL: <http://test.vesna-books.com/>
7. Молочко С.Р. Українська література: Збірник тестових завдань для підготовки до ДПА та ЗНО за програмою 2022 року. Харків : Видавничий дім «Весна», 2021. 136 с.
8. Підручники для 5 класу шкіл з українською мовою навчання URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednyaosvita/pidruchniki/elektronni-pidruchniki/elektronni-pidruchniki-dlya-5-klasu/pidruchniki-dlya-5-klasu-shkil-z-ukrayinskoyu-movoyu-navchannya>
9. Що таке таксономія Блума і як вона працює на уроці? URL: <https://www.criticalthinking.expert/usi-materialy/shho-take-taksonomiya-bluma-i-yak-vona-pratsyuje-na-urotsi/>